

Original Article

Effective Participation of the Family in the Rehabilitation Model of Children and Adolescents' Offenders in the Criminal Justice System of Iran

Maryam Nankali¹, Hossein Gholami¹

1. Faculty of law, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Received: 2024.07.22

Revised: 2025.01.22

Accepted: 2025.02.09

Doi: 10.48308/JFR.2025.236361.1784

Extended Abstract

Introduction: Rehabilitation of offenders under the age of 18 is the most fundamental goal of juvenile criminal law. One of the areas of rehabilitation is the use of family participation in dealing Children and Juvenile crimes. The family can improve the process of rehabilitation of the offender by playing an active role and taking various measures such as accompanying the child at different stages of criminal proceedings, ensuring his or her mental peace, consulting with the judicial authority and influencing decision-making, assuming or implementing commitments, and also communicating with senior judicial authorities. Despite the fact that upstream document such as the General Family Policy Document issued by the Supreme Leader emphasize the themes of "reforming and completing the legal system and judicial procedures in the family area in accordance with new needs and requirements", "strengthening and encouraging the family to attract family participation to advance the country's goals and programs in all cultural, economic, political and defense areas..." and "preventing social harm and factors that undermine the family institution..."; Appropriate measures have not been developed to formulate a comprehensive legislative criminal policy for the effective presence of the family in the rehabilitative response to Children and Juvenile crime. The main issue of this research is to provide solutions that will lead to attracting effective and maximum participation of the family in the rehabilitation of children and juvenile in the Iranian criminal justice system. These solutions have been designed in view of the complex conditions of family participation, shortcomings and challenges that disrupt or reduce the effectiveness of effective participation.

Methodology: Family participation in rehabilitation has been considered in the Islamic Penal Code in the form of a security measure of surrender to parents (Article 88). An analysis of the aforementioned article reveals that this approach suffers from numerous limitations. For this purpose, the authors have tried to propose solutions that will increase and improve family participation after explaining the current legislative penal policy. This research is fundamental and descriptive, and the author intends to examine family participation in rehabilitation through the library method and, finally, considering the existing shortcomings and problems, propose solutions to increase and attract effective family participation related to the field of legislation and justice.

Findings: The research findings indicate that in order to avoid the minimum level of participation and to benefit from the family's capacity, it would be helpful to pay attention to the following strategies:

Determining the forms of family participation and cooperation

The role of the family in dealing with Children and Juvenile delinquency and assisting in their rehabilitation is widely conceivable. The circumstances of each case clarify a range of suggested behaviors in this regard. The important point is that the family's participation and the manner of its cooperation are predetermined and the judge uses it based on legal authority. However, a few

methods such as staying at home and surrendering to parents are foreseen in the law, which are also subject to many limitations.

Predicting Family Participation in Different Steps of Rehabilitation

The model of communication between family members and the specific functions of this institution makes it clear that if the family is effective in different steps of rehabilitation (examination of offenders, identification of their problems, identification of appropriate correctional-therapeutic methods, implementation of methods and follow-up), it will ensure the best interests of the child.

Benefiting from the capacity of the family in different dimensions of rehabilitation

Using the capacity of the family in different aspects of cultural, medical and psychological rehabilitation is another matter that entails effective family participation. In this regard, the family can undertake obligations that facilitate the path to access rehabilitation, such as sending the delinquent to an educational and cultural institution or playing a prominent role in counseling-based measures or implementing family-based care. Using the family therapy method to solve the root problems is one of the clear examples of benefiting from the capacity of the family.

Benefiting from the opinions of paralegal experts

The expression of the opinions of interdisciplinary experts and their role in various stages of legislation, judicial proceedings, and the implementation of its measures leads to the fact that, by avoiding idealism and the implementation of formal solutions, the characteristics of offenders and their families in the real world are taken into account, and these experts are an intermediary link for interactions between the official institution of governance and the family. These experts ensure the dynamism of the decisions made by monitoring rehabilitative measures and implementing the necessary changes.

Informing and empowering the family

One of the solutions that leads to effective family participation is to pay attention to the issue of educating and empowering the family in the process of rehabilitating offenders so that the role of this institution can be played more efficiently. With this measure, the attitude of the judicial system towards attracting family participation will also be more desirable.

Conclusion: Strategies for increasing effective family participation have clarified the path of criminal policy change, and implementing these strategies requires management action that, in a systematic manner, clarifies the responsibilities of relevant governmental and non-governmental institutions and the manner of coordination between them. Determining a policy for each organization, dividing tasks, implementing the necessary legal reforms, and providing the necessary executive arrangements such as appropriate infrastructure, specialized manpower, and sufficient budget, and finally monitoring the process of implementing tasks, seem to be essential.

Keywords :Children and Juvenile delinquency , rehabilitation , family participation , legal penal policy, judicial penal policy

How to cite: Nankali, M. and Gholami, H. (2025). Effective participation of the family in the rehabilitation model of Children and Adolescents' Offenders in the criminal justice system of Iran. *Journal of Family Research*, 20(4), 180-196. doi: 10.48308/jfr.2025.237386.1846

✉Corresponding Author Email Address: maryam.nankali@atu.ac.ir

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the creative commons attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقاله پژوهشی

مشارکت مؤثر خانواده در الگوی بازپروری اطفال و نوجوانان بزهکار در نظام عدالت کیفری ایران

مریم نانکلی^۱، حسین غلامی^{✉۱}

۱. گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۰۸ دریافت نسخه اصلاح شده: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۲/۲

Doi: 0.48308/JFR.2025.237386.1846

چکیده: مشارکت مؤثر خانواده در واکنش به بزه اطفال و نوجوانان گام مهمی است که روند بازپروری را بهبود می‌بخشد. این نهاد اجتماعی با ارائه کارکردهای مختص به خود و به‌ویژه جامعه‌پذیر نمودن و اعمال کنترل اجتماعی تأثیر بسزایی بر فرزندان دارد. با این وجود بررسی سیاست جنایی تقنینی و قضایی حکایت از آن دارد که این راهبرد به نحو مطلوبی مورد توجه قرار نگرفته است. این موضوع ریشه در آن دارد که هموارسازی مشارکت خانواده مسیری پیچیده و دشوار است. مسئله اساسی این پژوهش یافتن راهکارهایی است که منجر به افزایش کمی جلب مشارکت خانواده یا بهبود کیفی آن در الگوی بازپروری خواهد شد. یافته‌های پژوهش دلالت بر آن دارند که استفاده از راهکارهایی نظیر تعیین قالب مشارکت خانواده در ارائه واکنش‌های بازپرورانه، توجه به نقش خانواده در ابعاد مختلف بازپروری، پیش‌بینی مشارکت در مراحل مختلف بازپروری و در طول رسیدگی کیفری و حتی پس از آن امکان بهره‌مندی از مشارکت خانواده را افزایش می‌دهد. استفاده از متخصصان علوم پیرا حقوقی در امر تقنین و قضا، تأکید بر لزوم آموزش و توانمندسازی خانواده راهکارهایی هستند که روند کیفی مشارکت خانواده را بهبود می‌بخشد.

کلیدواژه‌ها: بزه اطفال و نوجوانان، بازپروری، مشارکت خانواده، سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی

استناد به این مقاله: نانکلی، م. و غلامی، ح. (۱۴۰۳). مشارکت مؤثر خانواده در الگوی بازپروری اطفال و نوجوانان بزهکار در نظام عدالت کیفری ایران. خانواده پژوهی، ۲۰(۴)، ۱۸۰-۱۹۶. doi: 10.48308/jfr.2025.237386.1846

✉ نویسنده مسئول: maryam.nankali@atu.ac.ir

مقدمه

بازپروری اطفال و نوجوانان بزهکار و برطرف نمودن خلأهای تربیتی رشد ایشان، بنیادی‌ترین هدف حقوق کیفری اطفال است. اکثر دانشمندان علوم اجتماعی، روان‌شناسان و جرم‌شناسان، بیش از هر عاملی نقش خانواده را در بازپروری نوجوانان مؤثر می‌دانند. زیرا فرد در خانواده فرهنگ را می‌آموزد و شخصیت افراد بیش از همه در آغوش خانواده شکل می‌گیرد. (اشرفی کیا و گهرنیا، ۱۳۹۷، ۱۳۵)

براین‌اساس یکی از بایسته‌های حاکم بر دادرسی کیفری اطفال و نوجوانان بهره‌مندی از مشارکت خانواده در امر بازپروری است. باوجود اهمیت بی‌بدیل خانواده در قانون اساسی (مقدمه و اصل دهم) و علی‌رغم تأکید سند سیاست‌های کلی خانواده ابلاغی مقام معظم رهبری بر محورهای «اصلاح و تکمیل نظام حقوقی و رویه‌های قضایی در حوزه خانواده متناسب با نیازها و مقتضیات جدید»، «تقویت و تشویق خانواده در جهت جلب مشارکت خانواده برای پیشبرد اهداف و برنامه‌های کشور در همه عرصه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و دفاعی...» و «پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و عوامل تزلزل نهاد خانواده...»؛ تدابیر مناسبی جهت تدوین سیاست جنایی جامع تقنینی برای حضور مؤثر خانواده در پاسخ بازپرورانه به بزه اطفال و نوجوانان شکل نگرفته است. کمرنگ بودن نقش خانواده در سیاست جنایی تقنینی منجر به ضعف در مرحله قضا نیز می‌شود.

این کمبود و کاستی ناشی از آن است که مشارکت خانواده، دال بر مشارکت توأمان دو نهاد رسمی و غیررسمی و دارای پیچیدگی‌های متعدد است و سبب شده که به سطح حداقلی از مشارکت بسنده شود. مشارکت خانواده نباید صوری باشد و اگر مشارکت به یک نردبان تشبیه شود حکومت موظف است که تاحدامکان زمینه مشارکت شهروندان را در پله‌های بالای نردبان فراهم کند. (جانستون^۲، ۱۳۹۰، ۸۹-۹۰)

مسئله اساسی این پژوهش، ارائه راهکارهایی است که منجر به جلب مشارکت مؤثر و حداکثری خانواده در امر بازپروری اطفال و نوجوانان در نظام عدالت کیفری ایران خواهد شد. این راهکارها با نظر به شرایط پیچیده مشارکت خانواده، کاستی‌ها و چالش‌هایی طراحی شده است که در امر مشارکت مؤثر اختلال ایجاد نموده یا از تأثیر آن می‌کاهد.

بررسی راهکارهای افزایش و بهبود جلب مشارکت خانواده در تدابیر بازپرورانه اطفال و نوجوانان، موضوعی بدیع است که وجه تمایز اثر پیشرو از سایر آثار پژوهشی را ترسیم می‌کند. آثار پژوهشی مرتبط اغلب به بررسی الگوهای عدالت کیفری اختصاص دارد. در برخی از این آثار نظیر «ارزیابی رویکرد بازپروری در کیفرگذاری جرائم اطفال و نوجوانان» (صادقی^۳، ۱۳۹۹) و «میزان صدور احکام بازپرورانه در بزهکاری کودکان و نوجوانان بعد از تصویب قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲» (قورچی‌بیگی و شهرانی^۴، ۱۳۹۷) گاهی متمرکز بر موضوع بازپروری بوده و گاهی نیز در آثاری نظیر مقالات «الگوها یا گونه‌های عدالت کیفری اطفال» (غلامی^۵، ۱۳۹۲)، «الگوی پاسخ‌دهی به جرایم اطفال و نوجوانان در نظام قضایی ایران: مطالعه موردی در استان مازندران» (نادی

بابایی و دیگران، ۱۳۹۹) و پایان‌نامه «الگوهای پاسخ‌دهی به رفتارهای معارض با قانون کودکان و نوجوانان در مجتمع قضایی شهید فهمیده تهران سال ۱۳۹۵-۱۳۹۶» (زایری،^۷ ۱۳۹۷) به نحو مجموعی همه الگوها مورد بررسی قرار می‌گیرد. این آثار تمرکزی بر خانواده ندارد و پژوهش‌های علمی پیرامون ایفای نقش خانواده در پاسخ به بزهکاری اطفال و نوجوانان معدود و انگشت‌شمار است. مقاله «نقش خانواده در پاسخ‌دهی به اطفال بزهکار با تأکید بر قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲» (روشن و حسینی،^۸ ۱۳۹۴) و پایان‌نامه «رویکرد سیاست کیفری ایران به جایگاه خانواده در پاسخ‌دهی به اطفال و نوجوانان بزهکار» (زارع،^۹ ۱۳۹۵) به موضوع ایفای نقش خانواده پرداخته‌اند. نکته قابل‌ذکر آن است که در این پژوهش‌ها تنها امکانات کنونی سیاست کیفری تقنینی مورد شرح و بررسی قرار گرفته است. درحالی‌که در این اثر بر ارائه راهکارهایی تأکید می‌شود که کاستی‌های موجود را جبران کند.

این پژوهش بنیادی و توصیفی است و نگارنده در صدد آن است که از رهگذر روش کتابخانه‌ای مشارکت خانواده در بازپروری را مورد بررسی قرار دهد و با درنظرداشتن کاستی‌ها و اشکالات موجود، راهکارهای افزایش جلب مشارکت مؤثر خانواده مرتبط با حوزه تقنین و قضا را پیشنهاد دهد.

۱- مفهوم‌شناسی

مهم‌ترین اصطلاحاتی که در این بخش باید بدان پرداخته شود، عبارات بزه اطفال و نوجوانان، بازپروری و مشارکت خانواده است.

۱-۱- بزه اطفال و نوجوانان

بزهکاری اطفال و نوجوانان به معنای ارتکاب بزه توسط طفل و نوجوان است. برخی بزه را در مفهوم مضیق نقض هنجارهای قانونی و برخی نیز آن را در مفهوم موسع نقض هنجارهای قانونی و اجتماعی معرفی می‌نمایند. (معظمی^{۱۰}، ۱۳۸۸، ۶۷-۷۰) از آن جا که موضوع پژوهش پیشرو بررسی جایگاه مشارکت خانواده در پاسخ‌های بازپرورانه است؛ تمرکز پژوهشگر بر رفتارهای معارض با قانون اطفال و نوجوانان است. دایره سنی اطفال و نوجوانان نیز زیر ۱۸ سال است. از نظر اصطلاح حقوقی طفل یا صغیر به کسی گفته می‌شود که به سن بلوغ نرسیده است (جعفری لنگرودی^{۱۱}، ۱۳۸۱، ۴۰۶) و متبادر از معنای لغوی نوجوان و کاربرد این کلمه در متون قانونی، نوجوان نیز فرد بالغ زیر ۱۸ سال تلقی می‌شود.

۱-۲- بازپروری

بازپروری به معنای بهسازی اجتماعی یا اصلاح اخلاقی توأم با حسن رفتار است و دلالت بر استحکام بخشیدن به روابط بزهکار می‌کند؛ آن‌چنان که وی را فعالانه وارد جامعه می‌کند، مهارت‌های مقبول اجتماعی را به وی

می‌آموزد و امکان استفاده از این توانایی‌ها را در عمل به دست می‌دهد. بدین ترتیب حس تعلق فرد به جامعه تقویت می‌شود و پس از آن، فرد می‌تواند سازگار با قانون و هنجارهای اجتماعی زندگی کند. (ابراهیمی^{۱۲}، ۱۳۹۱، ۱۵۳)

۳-۱- مشارکت خانواده

خانواده گروهی از اشخاص هستند که به واسطه روابط زناشویی، خونی یا فرزندخواندگی با هم اتحاد یافته‌اند و یک خانواده واحد را به وجود آورده‌اند، در قالب نقش‌های اجتماعی خاص نظیر همسر، والد، فرزند و خواهر و برادر با یکدیگر ارتباط متقابل داشته و فرهنگ مشترکی را ایجاد می‌کنند. (بستان^{۱۳} و همکاران، ۱۳۸۵، ۵۴) البته با نظر به وظیفه خاص والدین در امر تربیت و تأمین مصالح عالیه فرزندان، جلب مشارکت خانواده بیشتر در قالب جلب مشارکت والدین متصور خواهد بود. اما این امر مانع از آن نیست که اگر خواهر یا برادر بزهکار نفوذ خاصی بر وی داشته باشد از مساعدت‌های وی نیز استفاده شود.

مفهوم مشارکت خانواده در امر پاسخ‌دهی به بزه اطفال و نوجوانان، مفهومی است که پیش‌ازاین به‌عنوان یک اصطلاح علمی و تخصصی مورد استفاده قرار نگرفته است. مشارکتی که در این پژوهش از آن سخن گفته می‌شود؛ مشارکتی واکنش مدار است که در تعامل با مقام قضایی (و کنشگران پیرافضایی) قابل تصور است.

۲- راهکارهای جلب مشارکت مؤثر خانواده در ارائه پاسخ کیفری بازپرورانه

مقدورات سیاست جنایی در راستای جلب مشارکت خانواده محدود است. این محدودیت‌ها برخاسته از چالش‌هایی است که منجر به کاهش کمی آمار مشارکت خانواده یا کاستن از ضریب کیفی تأثیرگذاری آن می‌شود. آن چه در ادامه می‌آید راهکارهایی است که منجر به جلب مشارکت مؤثر خانواده می‌شود.

۱-۲- تعیین قالب‌های مشارکت و همکاری خانواده

نقش خانواده در رسیدگی به بزه افراد زیر ۱۸ سال به طور گسترده‌ای قابل تصور است و اصل آن است که خانواده به هر طریق ممکن با مقام قضایی همراه شود تا مناسب‌ترین واکنش جهت بازپروری اعمال شود. نوع جرم ارتكابی، دیدگاه مقام قضایی و شرایط خاص هر پرونده طیفی از رفتارهای قابل توصیه در هر مورد را ترسیم می‌کند. به‌عنوان نمونه گاهی به حضور خانواده و تأمین آرامش روانی و حفظ حقوق فرزند بسنده می‌شود و یا گاهی در مشورت با مقام قضایی و تصمیم‌سازی تأثیرگذار خواهد بود. زیرا خانواده شناخت کافی نسبت به فرزند دارد و این موضوع در خصوص فرزندان که درگیر مشکلات سلامت روان هستند اهمیت بیشتری می‌یابد. افزون بر این خانواده می‌تواند ظرفیت مناسبی را برای مشارکت در امر درمان داشته و در نهایت فرایند بازپذیری اجتماعی فرزند را تسهیل نماید. (مک آرتور^{۱۴} و دیگران، ۲۰۰۲، ۱)

گاهی هم مقام قضایی چنین تصمیم می‌گیرد که نقش مؤثرتری برای خانواده قایل باشد و مناسب‌ترین پاسخ را در بستر خانواده تعریف نماید. مانند آن که طفل را به خانواده بسپارد یا از نهاد قانونی حبس در منزل استفاده نماید. اخذ تعهد از خانواده جهت انجام اقدامات بازپرورانه، بهبود شرایط جامعه‌پذیری طفل و نوجوان و نظارت خانواده از دیگر وجوهی هستند که به همکاری خانواده و کنشگران قضایی دلالت می‌کند.

جلب مشارکت خانواده در تمامی جرایم اطفال و نوجوانان قابل‌تصور است و تنها مدل و میزان مشارکت خانواده است که تفاوت می‌یابد. در مواردی که قاضی تصمیم می‌گیرد که مداخله حقوق کیفری را به حداقل برساند و به جای تمرکز بر کیفر از پاسخ‌های کیفری در معنای وسیع کلمه استفاده کند؛ نقش خانواده پررنگ‌تر خواهد بود.

برای تحقق این هدف، این امر ضرورت دارد که از یک سو راهکارهای کاهش مداخله حقوق کیفری در بزه اطفال و نوجوانان در قانون به رسمیت شناخته شود و برای ترسیم محدوده مجاز از ظرفیت‌های فقه پویای امامیه استفاده شود. این امر اختصاص به جرایم تعزیری سبک ندارد و درحالی‌که راهکارهای کاهش مداخله حقوق کیفری اغلب به جرایم تعزیری خفیف و غیر منصوص شرعی تعلق دارد؛ ظرفیتهایی نظیر اختیار وسیع حاکم در جرایم تعزیری، سخت‌گیری در اثبات جرایم حدی، بنای تخفیف در حدود، لزوم احراز رشد جزایی و... در فقه امامیه وجود دارد که نه تنها جواز بلکه ضرورت کاهش مداخله حقوق کیفری را تبیین می‌کند. افزون بر این شواهدی از جلب مشارکت اشخاص ثالث در راستای میانجی‌گری نزد حاکم (شفاعت)، میانجی‌گری بین طرفین اختلاف (اصلاح ذات البین) و حتی مشارکت خانواده در قالب ضمان عاقله مورد پیش‌بینی قرار گرفته است که بیانگر جواز مشارکت خانواده است.

گاهی مقامات قضایی تمایل دارند که از ظرفیت خانواده استفاده مناسبی ببرند؛ اما عدم تعریف دقیق از مشارکت والدین یا وجود معیارهای معتبر میزان مشارکت را محدود می‌کند. (بروک^{۱۵} و دیگران، ۲۰۱۴، ۴۶-۴۷)

پس باید این روش‌های متنوع را مدنظر داشت. با این وجود اما مشارکت خانواده در امر بازپروری در قالب روش‌های محدود نظیر اقامت در منزل و تسلیم به والدین و در قلمروی مضیق و به صورت سطحی به رسمیت شناخته شده است.

تسلیم به والدین بارزترین اقدام تامینی و بازپرورانه است که با نظر به نقش ویژه خانواده در بند الف ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی پیش‌بینی شده است. این پاسخ در خصوص جرایم تعزیری بازه سنی ۹ تا ۱۵ سال و هم چنین جرم حدی یا قصاصی نابالغ زیر ۱۲ سال (تبصره ۲ ماده ۸۸) قابل استفاده است. با استناد به ماده ۹۱ نیز، تسلیم به والدین در جرائم موجب حد یا قصاص دختران بالغ ۹ تا ۱۵ ساله‌ای به کار بسته می‌شود که ماهیت جرم انجام شده و یا حرمت آن را درک نکنند و یا در رشد و کمال عقل آنان شبهه وجود داشته باشد.

هر چند که بر اساس ماده ۹۰ قاضی می‌تواند در شرایطی و پس از گذران حداقل یک پنجم از مدت، نگهداری را به تسلیم طفل یا نوجوان به ولی یا سرپرست قانونی او تبدیل نماید و استفاده از این اختیار قانونی می‌تواند راهکاری موقت برای قضاتی باشد که دغدغه بازپروری در ایشان پررنگ‌تر است؛ اما کماکان به نظر می‌رسد حداکثر سن مجاز برای استفاده از راهکار تسلیم به والدین پانزده سال است و این امر ضرورت دارد که حسب مورد در بازه سنی ۱۵ تا ۱۸ سال راهکار تسلیم به والدین را پیش‌بینی نمود؛ آن‌چنان‌که قانون مربوط به تشکیل دادگاه اطفال بزهکار این راهکار را از سن شش تا هجده سال مورد پذیرش قرار داده بود.

نقش خانواده در اقامت در منزل (تبصره ۲ ماده ۸۹) مورد پیش‌بینی قرار نگرفته و آسیب‌هایی را به همراه دارد؛ زیرا همراه با احراز آثار تنبیهی و حصول اطمینان از اجرای واقعی و مهیا ساختن زمینه‌های مشارکت والدین نیست. (ایروانیان^{۱۶}، ۱۳۸۸، ۳۶۷)

در تبصره ماده ۸۸ به تعهداتی اشاره شده که محمل مناسبی برای جلب مشارکت خانواده در توانمندسازی فرزند است؛ اما اختیاری بودن استفاده از این تدابیر مراقبتی، نامشخص بودن ضمانت اجرای تخطی از این تعهدات و ابهامات و اشکالات عملی (نامشخص بودن هزینه اجرای تعهدات، نهادهای مجری و کنشگران مرتبط و...) منجر به آن شده است که در عمل نتیجه مطلوبی حاصل نشود. به‌عنوان نمونه قرار محدودیت رفت‌وآمد طفل یا نوجوان به محل‌های معین (بند ۵ تبصره الف ماده ۸۸) در رویه قضایی بسیار اندک است. هر چند برخی از کشورها این قرار را از طریق نظارت الکترونیکی که روشی آسیب‌زا است استفاده می‌کنند (مؤذن زادگان و میرفردی^{۱۷}، ۱۳۹۹، ۲۵۵-۲۵۶)، ارجحیت با آن است که از ظرفیت خانواده استفاده شود.

ایفای نقش مراقبتی خانواده در نهادهای ارفاقی نیز قابل‌تصور است. این نهادها به‌عنوان راهکارهای کاهش مداخله حقوق کیفری زمینه مناسبی برای تحمیل تدابیر بازپرورانه و اعمال تدابیر مراقبتی با کمک خانواده است. عدم پیش‌بینی افتراقی نهادهای ارفاقی از حیث نوع برنامه‌ها، دستورهای درمانی و نظارتی مختص اطفال و نوجوانان و غفلت از ظرفیت خانواده در قانون از نقاط ضعف توجه به بازپروری است.

البته باید متذکر شد که دیوان‌سالاری و الزام به رعایت تشریفات پیچیده تناسبی با جلب مشارکت این نهاد غیررسمی ندارد. بنابراین ضرورت دارد که در تعریف قالب همکاری خانواده و نظام قضایی فرایند مناسبی را پیش‌بینی نمود که به فربه‌شدن اختیارات مقام قضایی و اکتفا به نقش حداقلی خانواده نینجامد.

۲-۲- پیش‌بینی مشارکت خانواده در گام‌های مختلف بازپروری

یکی از مسایل مهم دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد آن است که مشارکت خانواده در گام‌های مختلف بازپروری به رسمیت شناخته شود. خانواده می‌تواند نقش فعالانه‌ای در مراحل معاینه بزهکاران، شناسایی مشکلات آن‌ها، تشخیص روش‌های مناسب اصلاحی-درمانی، اجرای روش‌ها و پی‌گیری داشته باشد. این روش‌ها حسب مورد می‌تواند در مراحل مختلف رسیدگی کیفری به کار بسته شود. زیرا رویکرد اصلاحی درمانی و توجه

به امر بازپروری در سراسر فرایند کیفری اهمیت دارد و با شروع فرایند کیفری این عملیات آغاز می‌شود. مقام قضایی که عهده دار تصمیم‌گیری در خصوص سرنوشت پرونده است؛ در هر مرحله باید به تدابیر بازپروری توجه نماید و حتی در صورت صدور حکم به مجازات، نباید مأموریت بازپروری به فراموشی سپرده شود. غفلت از مرحله اجرای حکم و مرحله پس از اعمال کیفر تحقق اهداف مداخله عدالت کیفری را بی‌اثر می‌سازد. بر این اساس این امر ضروری است که بستر و لوازم بازپذیرسازی اجتماعی یا اصلاح بزهکار در مرحله اجرای تصمیمات نیز مدنظر قرارگیرد. (نجفی ابرندآبادی^{۱۸}، ۱۳۸۶، ۱۲-۱۳)

همان گونه که پیش از این ذکر شد نحوه ایفای نقش خانواده در قالب‌های متعددی قابل تصور است و حتی حفظ ارتباط حداقلی خانواده با فرزند (ارتباط حضوری یا غیرحضوری) سبب بهبود شاخص‌های روانی خانواده و فرزند، حفظ انگیزه وی و بازسازی اجتماعی خواهد شد. (گروه خدمات توسعه^{۱۹}، ۲۰۱۸، ۷-۸)

توجه به این مهم در تدوین قوانین و مقررات اهمیت زیادی دارد و لازم است که خلأهای موجود شناسایی و برای آن راهکار اندیشیده شود. به عنوان نمونه ماده ۲۹۲ آیین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مقرر می‌دارد که در صورت ارتکاب برخی تخلفات، تنبیهات انضباطی از قبیل محدودیت در ملاقات خصوصی و حضوری حداکثر به مدت یک هفته؛ محدودیت در تماس تلفنی حداکثر تا یک هفته و تعویق اعطای مرخصی حداکثر تا یک ماه اعمال می‌شود.

۲-۳- توجه به ابعاد مختلف بازپروری

یک اصل مهم در امر بازپروری آن است که هدف پاسخ کیفری ایجاد تغییر در مجرم باشد که به درستی جامعه پذیر نشده است. بزهکاری افراد زیر ۱۸ سال از یک الگوی واحد زیستی با روانی یا اجتماعی صرف تبعیت نمی‌کند و این موضوع تحت تأثیر عوامل متعدد می‌باشد؛ پس مقابله با آن نیز ترکیبی است. در نتیجه باید راهکارهای چند بعدی و جامع استفاده شود (باقری^{۲۰} و همکاران، ۱۴۰۱، ۹۸-۱۰۰) که با مدد و یاری خانواده به حل ریشه ای مشکلات منجر می‌شود.

۲-۳-۱- بازپروری فرهنگی

بازپروری فرهنگی در راستای افزایش کارآمدی اقدامات بازپرورانه و مشتمل بر تدابیری است که با موافقت مجرم و به منظور ارتقای سطح فرهنگی بزهکاران، آشنایی با آموزه‌های تربیتی، اخلاقی و هنجارهای اجتماعی و در نهایت جامعه پذیر کردن اتخاذ می‌گردد (آنسل^{۲۱}، ۱۳۷۵، ۹۵-۹۷؛ نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۵، ۸)

برنامه‌های آموزش مدار نظیر سوادآموزی، ارتقای سطح معلومات، تقویت اراده و پرورش فکر و استعدادها از جمله تدابیر بازپروری فرهنگی است و خانواده باید به منظور کمک به بازسازی اجتماعی اطفال بزهکار و جذب کامل آن‌ها در محیط اجتماعی زمینه اقدامات آموزش محور را فراهم نماید. برخی از این تدابیر در ماده ۸۸ (فرستادن طفل یا نوجوان به یک موسسه آموزشی و فرهنگی) پیش‌بینی شده است.

در حال حاضر گذراندن دوره‌های خاص آموزش و یادگیری مهارت‌های اساسی زندگی یا شرکت در دوره‌های تربیتی و اخلاقی که در بند ح ماده ۴۳ و در بحث تعویق مراقبتی پیش‌بینی شده است و در مجازات جایگزین حبس و دوره مراقبت قابل استفاده است؛ بستر مناسبی برای جلب مشارکت خانواده و تحقق بازپروری فرهنگی است.

در این میان استفاده از آموزش‌های مذهبی نیز نقش مؤثری ایفا می‌کند زیرا مذهب نقش مهمی در پیشگیری اولیه یا ثانویه (تکرار جرم) دارد و بنا به اظهار نظر اندیشمندان تعالی مذهبی فرایند بازپروری مجرمان را بهبود می‌بخشد چون در این مسیر آگاهی‌های نوینی نسبت به اهداف زندگی و تجاری از کمک‌های خداوند دست یافتند که زندگی آن‌ها را دوباره ساخته است. (دیولف^{۲۲}، ۱۹۷۶، ۴۴) صحت این گزاره‌های علمی از طریق پژوهش‌های میدانی نیز به اثبات رسیده است و به صورت اجمالی در مقام اشاره به یافته‌ها می‌توان چنین گفت که تدابیر بازپروری مبتنی بر مبانی مذهبی، تأثیر مشخصی بر عدم تکرار جرم دارند اما ضروری است که این تدابیر و برنامه‌ها در ارتباط با عوامل مؤثر دیگر نظیر آموزش (علمی و فنی - حرفه ای)، خانواده، اشتغال و اجتماع باشد (غلامی، ۱۳۸۲، ۲۲۲-۲۲۹) و هم چنین در مسیر بازپروری فرهنگی آن چنان رفتار شود که طفل یا نوجوان این احساس را نداشته باشد که تکالیفی به وی تحمیل می‌شود.

۲-۳-۲- بازپروری پزشکی و روان شناختی

این قسم از بازپروری در ماده ۸۸ و ذیل بند اول « معرفی طفل یا نوجوان به مددکار اجتماعی یا روان شناس و دیگر متخصصان و همکاری با آنان» و بند سوم « اقدامات لازم جهت درمان یا ترک اعتیاد طفل یا نوجوان تحت نظر پزشک» و هم چنین اقدام برای ترک اعتیاد مقرر در ماده مربوط به تعلیق تعقیب (ماده ۸۱ قانون آیین دادرسی کیفری) پیش‌بینی شده است.

خانواده نقش مؤثری در اجرای تدابیر پزشکی دارد که به بازپروری می‌انجامد و به نحوی می‌توان وی را بازوی اجرایی قاضی تصور کرد. اما ایفای نقش خانواده در تدابیر بازپرورانه مشاوره‌محور پررنگ‌تر است و رفع اختلالات اطفال و نوجوان بزهکار با مداخله مؤثر خانواده امکان‌پذیر است. یکی از راهکارهای مؤثر برای نیل به هدف بازپروری استفاده از مراقبت‌های خانواده‌محور است.

در این روش خانواده نقش محوری را در ارائه خدمات بر عهده دارد و تصمیم‌گیری در خصوص مقاصد و راهبردهای درمانی بر اساس نظر والدین خواهد بود زیرا والدین بیش از دیگران در جریان این امر مهم هستند و ارائه‌دهندگان خدمات نیز باید با آن‌ها هماهنگ شوند. بدین ترتیب و با حضور خانواده مهارت‌های درون‌خانوادگی نیز توسعه می‌یابد و این اطمینان حاصل می‌شود که ارتباط مناسبی با فرزندان ایجاد شده است و نظارت مؤثر بر این روند اعمال شود. (بروک و دیگران، ۲۰۱۴، ۳۹-۴۷)

راهکار پیشنهادی دیگر خانواده‌درمانی است. این راهکار مداخله‌ای است که بر تغییر تعاملات اعضای خانواده متمرکز می‌شود. از بین بردن عواملی که سبب ناراحتی اعضا شده یا در روابط بین افراد اختلال ایجاد می‌کند از اهداف مهم خانواده‌درمانی است. خانواده‌درمانی حقوقی در دو بعد قانونی و قضایی، به اقدامات درمانی، تقویت کننده، جامعه‌پذیر کننده و بازپذیرنده می‌پردازد و در تلاش است که تعارض بزهکار با خانواده را حل کرده و درپیشگیری، اصلاح و بازپروری بزهکار توفیقاتی را بدست آورد. (داوودی^{۲۳}، ۱۳۸۹، ۵۵-۵۷)

رویکردهای خانواده‌درمانی متعدد هستند و انتخاب روش مناسب بر عهده کنشگران متخصص است. لیکن پیشنهاد می‌شود که از میان رویکردهای متعدد خانواده‌درمانی، رویکرد شناختی، رویکرد متمرکز بر عواطف و رویکرد رفتاری حتما مدنظر قرارگیرد؛ زیرا سه محور اصلی صلاحیت اجتماعی یک طفل به سه مرحله صلاحیت - های شناختی (صلاحیت‌های شناختی مانند پردازش مؤثر اطلاعات اجتماعی و شناخت کافی از خود و دیگران)،

صلاحیت عاطفی (مانند رشد متناسب با سن و بیان احساسات) و صلاحیت‌های رفتاری (مانند ارتباط کلامی و غیر کلامی و مهارت‌های ارتباطی) اشاره دارد. (لوزل و بندر ۲۴، ۱۳۹۴، ۱۵۳)

۲-۴- بهره‌مندی از نظریات متخصصین علوم پیراحقوقی

اندیشمندان علوم پیراحقوقی نظیر کیفرشناسی، سیاست جنایی، جرم‌شناسی و هم چنین روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و مددکاری اجتماعی در تلاش هستند که با ارائه تحلیل درست و پیشنهاد‌های کاربردی، مناسب‌ترین روش پاسخ‌گویی به بزه اطفال و نوجوانان را فراهم آورند. تنظیم سیاست جنایی با توجه به این یافته‌ها امری ضروری است و رویکرد علمی به آسیب‌های اجتماعی و اعتماد به پژوهشگران سبب آن می‌شود که تحولات سیاست جنایی واقعیت محور شود. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۷، ۳۸۱)

سیاست جنایی در سه حوزه تقنین، قضا و اجرا نیازمند اظهارنظر تخصصی کارشناسان علوم پیرا حقوقی است و عدم همکاری این افراد در هر یک از این مراحل، سدی محکم در برابر تحقق هدف بازپروری به شمار می‌رود. تنظیم قوانین و مقررات بدون جلب نظر کارشناسان منجر به آن می‌شود که راهکارهای پیش‌بینی شده واجد کارآمدی لازم نباشند. تاکید بر مسایل انتزاعی صرف و غفلت از تجربه‌محوری باعث تدوین قوانین و مقرراتی می‌شود که به دور از شرایط جامعه و آرمان‌گرایانه است.

قاضی دادگاه‌های اطفال و نوجوانان نیز به شناسایی علل ارتکاب بزه پرداخته و پس از آن مناسب‌ترین درمان و راهکارها را یافته، اجرا نموده و بر آن نظارت می‌کند. به همین منظور باید از خدمات تخصصی سایر همکاران خود بهره‌مند شود. در مرحله قضاوت نیز قاضی بر قانون تکیه می‌کند و در گام‌های اولیه اجرای حکم، کار میان رشته‌ای مجدداً آغاز می‌شود زیرا قاضی باز هم نیازمند کمک مددکاران اجتماعی است. کار متخصصین رشته‌های مختلف باعث رشد و گسترش فهم و درک قاضی می‌شود و به حل و فصل بهتر قضیه می‌انجامد. (زرماتن ۲۵، ۱۳۷۸، ۵۳-۵۵)

متخصصان به عنوان واسطه میان نظام قضایی، خانواده و بزهکاران زیر ۱۸ سال باید به نحوی عمل کنند که زمینه رعایت احترام، کرامت و عزت نفس اطفال و نوجوانان را فراهم آورند. در مسیر بازپروری برخورد احترام آمیز با کودک و نوجوان و حفظ کرامت انسانی ایشان، امری لازم است و نحوه مشارکت خانواده در اقدامات بازپرورانه خانواده محور نیز اهمیت دارد. در غالب اوقات طفل یا نوجوانی که مرتکب بزهکاری شده است؛ ارتباط مناسبی با خانواده ندارد. عدم وجود فهم و درک متقابل میان فرزند و والدین و پدیده گسست نسلی بر شدت این مشکلات می‌افزاید. بنابراین متخصص باید تلاش کند که روش صحیح برخورد را به خانواده آموزش دهد تا ضمن حفظ کرامت کودک و درمان ریشه‌ای مشکلات، از اعمال کنترل‌گری بیش از اندازه اجتناب نموده و در عین حال به نحو مطلوبی مکانیسم شرمسازسازی بزهکار را فراهم نماید.

از دیگر سو، جلب مشارکت خانواده اقدامی ثمربخش لیکن پیچیده است و نحوه مشارکت خانواده، میزان مشارکت و نحوه ارتباط با مقام قضایی، در گروی ویژگی‌های هر خانواده است. هوشمندی آن است که در هر مرحله رسیدگی و به تناسب شرایط پرونده و با مشورت متخصصان علوم پیراحقوقی گزینه‌های احتمالی برای مشارکت خانواده را در نظر گرفت و با توجه به شرایط بزهکار و سابقه خانوادگی از قبیل سطح دانش والدین،

مشارکت قبلی ایشان و ظرفیت‌های روحی ایشان مناسب‌ترین راهکار را انتخاب کرد. (بروک و دیگران، ۲۰۱۴، ۳۹-۴۷)

میزان پذیرش والدین نسبت به مشکل فرزندان، میزان تعهد پذیری و اعتماد ایشان به سیستم قضایی، میزان بهره‌مندی از منابع و امکانات مالی، قومیت و محل زندگی، شغل والدین و تحصیلات ایشان حدود مشارکت خانواده را تعیین می‌کند. در همین راستا پیشنهاد می‌شود که این موارد در تشکیل پرونده شخصیت به صورت ویژه مورد توجه قرار گیرد و یکی از شرح وظایف مددکاران اجتماعی حاضر در دادگاه به این موضوع اختصاص یابد.

با وجود آن که قانون حمایت از اطفال و نوجوانان و آیین‌نامه اجرایی ماده ۶ آن، توجه ویژه‌ای به بحث مددکاری داشته اما تا اجرای این قانون فاصله زیادی وجود دارد و لازم است که با تدوین دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های لازم زیرساخت‌های مناسب را نیز فراهم کرد. به عنوان نمونه بر اساس تبصره ماده ۷ آیین‌نامه اجرایی ماده ۶، سازمان بهزیستی موظف به تعیین دستورالعمل و ایجاد رویه واحد است؛ امری که هنوز محقق نشده است. افزون بر این به نظر می‌رسد که این اقدامات قربات بیشتری با حوزه سیاست جنایی اجرایی دارد و ارجحیت با آن است که برای اجتناب از موازی کاری و اقدامات تکراری از تدابیر بازپرورانه مناسب با کمک متخصصان در سیاست جنایی قضایی استفاده نمود.

حضور متخصصان در فرایند رسیدگی کیفری در مواد مختلفی در مجموعه قوانین کیفری مورد پیش‌بینی قرار گرفته است. اما وجود این قوانین وافی به مقصود نیست و قضات اعتقاد چندانی به مددکاری نداشته و اغلب ترجیح می‌دهند پرونده‌ها را به تنهایی حل و فصل کنند. از میان پرونده‌های دادگاه اطفال تنها تعداد معدودی به مددکاران ارجاع می‌شود و در صورت ارجاع نیز به دلیل کمبود بودجه و فقدان تخصص نیروها خدمات شایسته‌ای ارائه نمی‌شود. (اعتباری^{۲۶}، ۱۳۹۱، ۳۳)

در نتیجه باید شرح وظایف، اختیارات و ساز و کار اظهارنظر تخصصی به نحو مناسبی در قوانین و مقررات پیش‌بینی شود و هم‌چنین تمهیدات مناسب در سیاست جنایی قضایی نظیر ساختار مناسب، شرایط استخدامی مطلوب، پیش‌بینی بودجه متناسب و در نهایت کاهش تراکم پرونده‌های دادگستری مورد نظر قرار گیرد.

۲-۵- نظارت بر تدابیر بازپرورانه و اعمال تغییرات مورد نیاز

برنامه‌های بازپروری که از دل تجربه و آزمون بیرون می‌آید قابلیت آن را دارد که خود را غنی‌تر سازد و نکته مهم آن است که از فرایند بازپروری به منظور کشف روش‌های جدید اصلاح و درمان استفاده نمود. واکنش هر مجرم نسبت به زندان و درمان متفاوت است و تفاوت این واکنش‌ها رابطه درمان با نتایج را نشان می‌دهد. (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۷، ۲۴۲۵)

این امر مستلزم نظارت مقام قضایی و امکان به روز کردن واکنش است. بر این اساس باید از اقدامات بلاشرط اجتناب نمود؛ پاسخ‌هایی که ماهیت اصلاحی و تربیتی دارند اما قانون‌گذار مؤثر بودن اقدامات را مفروض پنداشته و تأثیر یا عدم تأثیر این اقدامات اثری بر پاسخ دستگاه عدالت کیفری در آینده ندارد و گاهی حتی اجرا یا عدم اجرای دستور دادگاه نیز مؤثر در اقدامات مرجع قضایی نخواهد بود. (ایروانیان، ۱۳۸۸، ۳۷۲-۳۷۳)

بنابراین ضرورت دارد که اقدامات خانواده، موقعیت طفل و نوجوان و تعامل میان این دو نهاد رصد شود تا تغییرات لازم اعمال و واکنش متناسب‌تری اتخاذ شود.

تبصره ۳ ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی و ماده ۹۰ همان قانون امکان تجدیدنظر در تصمیمات دادگاه را بر اساس تحقیقات به‌عمل‌آمده و گزارش مددکاران اجتماعی ممکن می‌داند. البته اختیاری بودن این اقدام و ساز و کار نامشخص آن دو مانع مهمی هستند که در روند اجرای گسترده این ماده وجود دارد.

به رسمیت شناختن فعالیت قاضی اجرای احکام کیفری در امر دادرسی اطفال و نوجوانان منجر به اصلاح واکنش‌های نامطلوب و اعمال نظارت خواهد شد. زمانی که سیاست جنایی در رسیدگی به بزه افراد زیر ۱۸ سال افتراقی است، این انتظار می‌رود که نقش قاضی اجرای احکام کیفری نیز به نحو مستقلی مورد پیش‌بینی قرار گیرد. با این وجود به نحو مستقل به وظیفه قاضی اجرای احکام کیفری در ایران اشاره نشده و تنها عموماً موجود در قانون آیین دادرسی کیفری اجرا می‌شود. عدم تعیین صریح وظیفه قاضی اجرای احکام کیفری و مددکار اجتماعی؛ عدم پیش‌بینی نظارت قاضی اجرای احکام کیفری بر مددکاران اجتماعی، فقدان تکلیف گزارش دهی نسبت به چگونگی اجرای احکام دادگاه اطفال و نوجوانان، از جمله خلأهایی هستند که در این خصوص وجود دارد. (شاملو^{۲۷} و همکاران، ۱۴۰۱، ۲۲۶-۲۳۳)

۲-۶- آموزش و توانمند سازی خانواده

بزهکاری فرزندان به منزله ایفای نقشی است که خانواده فیلم نامه آن را نوشته‌اند. با جلب مشارکت خانواده برای اصلاح وضعیت بزهکار و از بین بردن خطر از ظرفیت نهادی استفاده می‌شود که خود در پیدایش این حالت نقش داشته است.

اندیشه ناکارآمدی خانواده و تناقض سپردن طفل به ایشان زمینه ساز پررنگ نمودن نقش قاضی و ارسال فرد به کانون اصلاح و تربیت است. اما باید توجه داشت که در وهله اول نباید تسلیم شرایط خانواده و ناکارآمدی آن شد و این نکته را نیز مورد بررسی قرار داد که با توجه به شرایط موجود، سپردن بزهکار به کانون اصلاح و تربیت تا چه اندازه به تأمین مصالح او می‌انجامد؟ در نتیجه در طول این مسیر نباید از توانمند سازی خانواده غفلت کرد.

رسیدگی به پرونده و رای به واکنش به افراد زیر ۱۸ سال می‌تواند محمل مناسبی برای امدادسانی به خانواده باشد. بررسی‌های آسیب شناسانه گویای آن است که دو عامل اصلی جهل و ناتوانی مشکلاتی را پیش روی وظیفه جامعه‌پذیری و کارکرد کنترلی خانواده ایجاد می‌کند. جهل و نادانی نسبت به قواعد رفتاری در خانواده (حقوق، اخلاق و مهارت‌های مورد نیاز) مشکلاتی را در کانون خانواده ایجاد می‌نماید. به همین دلیل آگاه سازی یا جهل‌زدایی می‌تواند به حل ریشه‌ای مشکلات خانواده بینجامد. یکی از محورهای مهم در امر آموزش، آموزش مهارت‌های فرزندپروری است. در حال حاضر به دلیل وجود مولفه‌هایی نظیر به روز شدن نسل قبلی و پیدایش گسست نسلی درک متقابل میان فرزندان و والدین کاهش یافته و گاهی فاصله میان ایشان انقدر عمیق است که به بیگانگی ایشان از هم انجامیده است.

ضرورت آموزش خانواده در اسناد بالادستی (در تصویب نامه اهداف و اصول تشکیل خانواده و سیاست‌های تحکیم و تعالی آن مصوب ۱۳۸۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی، سیاست‌های کلی خانواده و سیاست‌های کلی

جمعیت) مورد تاکید قرار گرفته است. لیکن این آموزش اغلب ناظر به تشکیل خانواده و سال‌های اولیه زندگی است آن‌چنان که در بند ج ماده ۱۰۲ قانون برنامه ششم توسعه تصریح شده است. تنها برنامه‌های رسمی و قانونی اجرا شده در امر ازدواج نیز عبارت از واحد درسی دانش خانواده در دانشگاه و آموزش‌های حین ازدواج است و برنامه‌های اجرایی تنها به آموزش‌های قبل و حین ازدواج توجه داشته‌اند.

این موضوع به تازگی در قانون مترقیانه حمایت از اطفال و نوجوانان مورد پیش‌بینی قرار گرفته است. ماده ۴۳ این قانون مقرر می‌دارد که در تمام موارد موضوع این قانون، قاضی رسیدگی‌کننده می‌تواند در کلیه مراحل رسیدگی والدین، اولیاء یا سرپرست قانونی اطفال و نوجوان یا سایر اشخاص مرتبط با پرونده را ملزم به شرکت و أخذ گواهی دوره‌های آموزشی حقوق اطفال و نوجوانان کند. البته این امر جای بحث دارد مقصود از اصطلاح موارد موضوع این قانون چیست و آیا تنها به جرایم مندرج در قانون اختصاص دارد یا موارد وسیع تری را در بر می‌گیرد. پیش‌بینی دقیق جزییات امر از قبیل نحوه ارجاع به موسسه، مدت زمان، ضمانت اجرای تخطی از تعهد و ... به بالندگی بیشتر سیاست جنایی می‌انجامد.

ناتوانی اعضای خانواده یکی دیگر از مسایلی است که سرمنشاء مشکلات خانواده تلقی می‌شود. ناتوانی به معنای ضعف فیزیکی یا روحی- روانی فرد است که امکان ایفای درست وظایف را از فرد سلب می‌نماید. برخی آسیب‌های اجتماعی نیز از قبیل تنگدستی، بیکاری و وابستگی به مصرف مواد و برخی عادات نادرست نیز منجر به سلب توان خانواده خواهد شد. (هدایت‌نیا^{۲۸}، ۱۴۰۰، ۱۰۱-۱۴۴)

در این شرایط پیش فرض ضروری حمایت از اطفال و نوجوانان بزهکار توانمندسازی خانواده است. واژه توانمندسازی، واژه‌ای پرکاربرد در ادبیات پژوهشی است که در تحولات قانونی اخیر مورد پیش‌بینی قرار گرفته است. بر اساس ماده ۱ آیین نامه اجرایی ماده ۶ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان توانمندسازی به مجموعه خدماتی گفته می‌شود که با هدف رشد و تکامل همه جانبه، تحقق زندگی شایسته یا با حداقل وابستگی به منابع حمایتی و ارتقای توانایی‌ها و مهارت‌های آموزشی، اجتماعی و حرفه‌آموزی به طفل و نوجوان، خانواده یا اشخاص تأثیرگذار بر وی ارایه می‌شود. با وجود آن که در تعریف این مفهوم به نحو مستقیمی به خانواده اشاره شده است؛ لیکن اغلب موارد پیش‌بینی شده مربوط به کودکان و نوجوانان است. در ماده ۱۶ آیین نامه نیز که از ارایه خدمات تخصصی یا حمایت روانشناختی، اجتماعی، اقتصادی و اتخاذ تدابیر و انجام اقدامات لازم جهت پیشگیری از جدایی مجدد طفل و نوجوان از خانواده، سخن می‌گوید موضوع تنها متمرکز بر اطفال و نوجوانانی است که با استناد به حکم صادره دادگاه محروم از آزادی هستند.

دخیل نمودن خانواده‌ها در اجرای برنامه‌ها یکی از اصول اساسی توانمندسازی است و موفقیت این برنامه جز با مشارکت فعال خانواده میسر نمی‌شود. با جلب مشارکت خانواده مقبولیت اجتماعی ایجاد شده و اعتماد خانواده‌ها جلب خواهد شد، روابط دوستانه، حمایتگر و مداومی بین خانواده‌ها و پرسنل مجری برنامه‌ها برقرار می‌شود و این امکان فراهم می‌شود که برنامه‌های فردی و گروهی متناسب با نیازهای هر خانواده فراهم شود. (فریبرگ^{۲۹} و همکاران، ۲۰۰۷، ۲۳۲-۲۳۴)

توانمندسازی اقتصادی در راستای رفع تنگناهای مالی و تسهیل دسترسی خانواده به منابع مادی اولیه مورد نیاز مانند خوراک، مسکن و امکانات رفاهی، فراهم آوردن تسهیلات شغلی مناسب، افزایش سرمایه فرهنگی و

سرمایه اجتماعی خانواده و دسترسی به منابع غیر مالی مانند برخورداری از تأمین و حمایت اجتماعی و فرصت - های مشروع از موارد دیگری هستند که در توانمندسازی مورد توجه قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

آثار مثبت استفاده از راهبرد جلب مشارکت خانواده در ارائه واکنش‌های بازپرورانه به اطفال و نوجوانان بزهکار مورد اتفاق نظر اندیشمندان می‌باشد. لیکن سیاست جنایی مطلوبی در این خصوص در ایران وجود ندارد. طراحی نظام جامع جهت جلب مشارکت خانواده در گروی بررسی وضعیت کنونی و یافتن کاستی‌های موجود و سپس ارزیابی راهکارهای مناسب است.

یکی از کاستی‌های مهم نظام قانونی پیش‌بینی روش‌های محدود مشارکت خانواده و ابهام در تعریف قالب همکاری خانواده و مقام قضایی است. برای حل این مشکل باید تلاش نمود که ضمن اجتناب از دیوان سالاری، قالب‌های مشارکت خانواده از پیش تعیین شود و مقام قضایی با توجه به شرایط موجود در هر پرونده به انتخاب راهکار مناسب مبادرت ورزد. مشارکت در پنج مرحله معاینه بزهکاران، شناسایی مشکلات آن‌ها، تشخیص روش‌های مناسب اصلاحی-درمانی، اجرای روش‌ها و پی‌گیری آن قابل تصور است. این اقدامات حسب مورد در تمام مراحل رسیدگی کیفری، اجرای حکم و یا حتی پس از آن نیز قابل استفاده است.

واکنش‌های بازپرورانه نیز متعدد است و جلب مشارکت خانواده در بازپروری فرهنگی و پزشکی-روان‌شناختی، به تأمین مصلحت طفل می‌انجامد. توجه به روش‌های نوین درمانی با محوریت ایفای نقش خانواده نظیر راهکارهای مراقبت خانواده محور و خانواده درمانی اقدامی پسندیده است که باعث حل ریشه‌ای مشکلات خواهد شد.

یکی دیگر از خلأهای کنونی نقش کمرنگ متخصصان علوم نظیر روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و مددکاری در امر تقنین و قضا است و با حضور مؤثر این افراد از ایراداتی نظیر دشواری تعامل با طفل و نوجوان، دشواری تعامل با خانواده و پیچیدگی یافتن واکنش مناسب اجتناب می‌شود. مشکل ناکارآمدی خانواده نیز با آگاه‌سازی و توانمندسازی قابل حل است. نظارت بر اجرای تدابیر بازپرورانه جهت تعدیل و تغییرات احتمالی از دیگر راهکارهایی است که منجر به بهبود کیفی فرایند مشارکت خانواده خواهد شد.

بدین ترتیب راهکارهای اساسی در راستای جلب مشارکت مؤثر خانواده مورد شناسایی قرار گرفت و در گام بعدی و در یک نگاه مدیریتی باید مسئولیت نهادهای دولتی و غیر دولتی مرتبط و نحوه هماهنگی میان ایشان را روشن نمود. تعیین خط‌مشی برای هر سازمان، تقسیم وظایف و فراهم آوردن تمهیدات اجرایی لازم نظیر زیرساخت‌های مناسب، نیروی انسانی متخصص و بودجه کافی و در نهایت نظارت بر روند اجرای وظایف امری ضروری به نظر می‌رسد.

پی‌نوشت‌ها

1. Ashrafi Kiya and Ghoharniya
2. Johnstone
3. sadeghi
4. Ghoorchi beygi and shahrani
5. Gholami
6. Nadi babaei
7. Zarei
8. Roshan and Hosseini
9. zare
10. Moazzami
11. Jafari Langroudi
12. Ebrahimi
13. Bostan
14. MacArthur
15. Burke
16. Iravanian
17. Moazenadegan and Mirfardi
18. Nadjafi Abrandabadi
19. Development Services Group
20. Bagheri
21. Ansel
22. Dewolf
23. Davoodi
24. Lösel and Bender
25. Zermatan
26. Etebari
27. Shamloo
28. Hedayat Nia
29. Freiberg

منابع

- Ansel, M. (1996). Social Defense, (Ali Hossein Nadjafi Abrandabadi, Mohammad Ashuri), 3rd edition, Tehran: University of Tehran Printing and Publishing Institute. [in Persian]
- Ashrafi Kiya, M., Ghoharniya, M. T. (2019), Determining the Criminal Responsibility of Adults, Adolescents and Children in the Light of Criminological Data from the Perspective of Criminal Sociology, Journal of Sociology Studies, 11(41), 125-150 [in Persian]
- Bagheri, N., Azimzadeh, S. H., Mahra, N., & Mahdavi Sabet, M. A. (2023). Facing Persistent Delinquency in the light of Developmental Criminology, Journal of Law Politics, 18(4), 83-108. [in Persian]
- Bostan, H., Bakhtiari, M. A., & Sharafuddin, H. (2006). Islam and Sociology of the Family, second edition, Qom: Hozah and University Research. [in Persian]
- Burke, J. D., Mulvey E. P., Schubert, C. A., & Garbin, S. R. (2014) The Challenge and Opportunity of Parental Involvement in Juvenile Justice Services. Child Youth Serv Rev. (1;39):39-47.
- Davoodi, H. (2011). The Impact of Family on the Determination and Execution of Punishment, Family Law and Jurisprudence, 15(53), 48-67. [in Persian]
- Development Services Group, Inc. Family Engagement in Juvenile Justice. Literature review. Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- DeWolf, L. (1976) Harold, What Americans should do about crime, New York: Harper & Row.
- Dissertations]. in Persian[
- Ebrahimi, S. (2012), Fair rehabilitation of criminals, Teachings of Criminal Law, 9(3), 151-176. [in Persian]
- Etebari, M. S. (2017), The Role of Social Work in the Juvenile Criminal Justice System, Master's Thesis, Department of Criminal Law and Criminology, Qom University. [in Persian]
- Freiberg, K., Homel, R. & Lamb, Ch. (2007) The pervasive impact of poverty on children: tackling family adversity and promoting child development through the pathways to prevention project, IN Alan France and Ross Homel, Pathways and crime prevention, first edition, UK: Willan Publishing.

- Gholami, H. (2003). legal-criminological analyses of recidivism, first edition, Tehran: Mizan[in Persian].
- Hedayat Nia, F. (2020). Designing a comprehensive family support system, second edition, Qom: Hozah and University Research Institute]. in Persian[
- Iravanian, A. (2009), Pathology of the Response Methods in the Bills of Juvenile Crime, Journal of Family Research, 5 (1/2), 361-377. [in Persian]
- Jafari Langroudi, M. (2002). Expanded on legal terminology, 12th edition, Tehran: Ganj Danesh. [in Persian]
- Johnstone, G. (2011), Penal Policy Making: Elitist, Populist or Participatory? (Behrooz Javanmard), Journal of Culmination of Law, 3(11), 73-104. [in Persian]
- Lösel, F., Bender, D. (۲۰۱۴). Child social skills training in the prevention of antisocial development and crime (Jamshid Gholamlou), Handbook of crime prevention, edited by Hamidreza Nikokar, First edition, Tehran: Mizan Publishing House. [in Persian]
- MacArthur, C., Osher, T., & Hunt, P. (2002). Involving families of youth who are in contact with the juvenile justice system. Delmar, NY: National Center for Mental Health and Juvenile Justice, Policy Research Associates. <https://www.prainc.com/resource-library/>.
- Moazenadegan, H., Mirfardi, G.H. (2020), Deferential Community Sentences to Children and Adolescents' Offenders Focusing on the Legal Systems of Iran & the UK, The judiciary law journal, 84 (110), 241-268[in Persian]
- Moazzami, S. (2008). Juvenile delinquency, first edition, Tehran: Dadgostar. [in Persian]
- Nadjafi Abrandabadi, A. (۲۰۱۷). Requirements for the effectiveness of criminology education and research, in the collection of abstracts of the third national conference on social harms of Iran, first edition, Tehran: Agah. [in Persian]
- Nadjafi Abrandabadi, A.H. (۲۰۰۸). lectures on criminology (rehabilitation of Delinquents), by the efforts of Salman Omrani, the first half of the academic year ۲۰۰۸-۲۰۰۷
- Nadjafi-Abrandabadi, A.H. (2006). Prison: a clinic for Delinquency and delinquents? Preface in Bolek Bernar, penology, Fifth edition, Tehran: Majd. [in Persian]
- Nadjafi-Abrandabadi, A.H. (2007). Judicialization the Execution of Criminal Sentences, preface in Fakhraddin Jafarzadeh, execution of criminal sentences in Iranian and French law, first edition, Isfahan: Dadyar[in Persian]
- Shamloo, B., Sobhani, H., & Hosseini, M. (2022). A comparative study of " execution of probation for children and adolescents" in Iranian and Egyptian law, Comparative Law Review, 13(1), 209-236. [in Persian]
- Zermatan, J. (1999), Juvenile trial - empirical lessons, in the series of lectures presented in the training workshop for special juvenile proceedings in Sion-Switzerland, (Hamid Marashi), first edition, Tehran: Children's Fund United Nations (UNICEF)] .in Persian[